

Un remarcabil traducător de folclor românesc- Johann Karl Schuller (1794-1865)

Andrea MAXINIUC

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

andrea.maxiniuc@usm.ro

Abstract: Johann Karl Schuller, a nineteenth-century Transylvanian Saxon, became a Lutheran priest in Hermannstadt (Sibiu in Romanian), after years of university instruction in Germany and Austria. He had studied both theology and history; and, as a researcher, he started by approaching the history and traditional culture of the Germans (*Saxones*) colonized by Hungarian kings in Transylvania (beginning as early as the twelfth century). Also, especially after his experience as a refugee in Bucharest (during the turmoil of the 1848 revolution) Schuller became interested in the folklore of the Romanians. Without being himself a first-hand collector, he resorted to collections of Romanian folk poetry published in Moldavia and Wallachia during the former half of the nineteenth century. Due to his perfect command of both German and Romanian, as well as due to his obvious literary talent, Schuller produced impressive “metrical” translations of Romanian carols and ballads into German, by observing the prosodic patterns of the originals. Some of his best translations of that kind were included in his volume *Romänische Volkslieder* (1859), which included his translation of the famous Romanian ballad *Monastirea Argeșului* (translated as *Kloster Argisch*).

Keywords: *Transylvanian Saxons, Austrian Empire, Romanian folklore, translation into German.*

Când frământările revoluției de la 1848 au atins și zona Sibiului, preotul evanghelic sas Johann Karl Schuller, ca supus credincios al împăratului austriac, a hotărât să se refugieze în Țara Românească, la București. Acolo, cunoscător fiind nu doar de germană și limbi clasice, ci și de română, Schuller s-a întreținut din lecții private aproape un an, timp în care a și intrat în contact direct cu viața culturală bucureșteană. În 1849 avea să fie invitat de către contele Leo Thun la Viena, pentru aprofundarea studiilor. S-a întors în 1850 la Sibiu, unde, după doi ani, avea să-i fie acordată crucea de cavaler al ordinului Franz Joseph, „ca răsplată a loialității sale”. Aceste date, ca și altele dintre cele menționate mai jos, sunt extrase dintr-o cuprinzătoare pagină de internet (dedicată lui Schuller) inclusă în recenta serie intitulată *Deutsche Biographie*¹. Respectiva pagină dovedește faptul că viața și activitatea lui Johann Karl Schuller încă prezintă interes pentru publicul germanofon, însă învățatul cleric din Sibiu merită să se bucure în continuare de atenție și la noi.

¹Cf. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz79343.html>.

S-a născut în 1794, în casa preotului evanghelic (luteran) din Cisnădie (germ. Heltau). A devenit elev al gimnaziului evanghelic din Sibiu în 1805, pentru ca apoi, urmând tradiția familiei, să ajungă (în 1812) la Universitatea din Leipzig, unde frecventează nu doar cursuri de teologie, ci și de istorie. După doi ani avea să-și încheie studiile la Viena, de unde se întoarce la Sibiu și devine profesor la gimnaziul menționat mai sus, unde predă istorie și limbi clasice. Își publică propriul manual de istorie universală în 1837. În ceea ce privește activitatea sa de cercetător, aceasta s-a reflectat mai întâi (în perioada 1833-1838) într-o serie de articole privitoare la istoria sașilor și a dialectului săsesc, publicate în revista *Transsilvania*. În domeniul respectiv, Schuller se înscria pe o direcție deschisă de câțiva remarcabili înaintași (precum Felmer, Seivert și Binder). El a fost preocupat nu doar de dialectul sașilor, din punctul de vedere al lingvisticii germane, ci și de folclorul și cultura tradițională ale acelor germani colonizați de regii Ungariei în Transilvania, încă din Evul mediu timpuriu (cu începere de la sfârșitul secolului al XII-lea (Pop & Bolovan 2013: 53). O serie de lucrări publicate de Schuller în perioada 1840-1858 reflectă preocupările sale în dialectologie, onomastică, folclor și mitologie, o primă lucrare remarcabilă din acea serie fiind o culegere de poezii în dialectul săsesc (*Gedichte in siebenbürgisch-sächsischer Mundart*, Hermannstadt, 1840)², în care a introdus și numeroase note explicative.

Pe lângă atenția acordată etniei sașilor, Schuller s-a arătat de timpuriu interesat de limba și istoria românilor, însă parcursul cercetării sale a fost marcat de o întorsătură interesantă. Mai întâi, în lucrarea sa *Argumentum pro latinitate linguae Valachicae sive Rumunae epicrasis* (Hermannstadt, 1831), Schuller a criticat dur ideile reprezentanților Școlii Ardelene privitoare la latinitatea limbii române și la „legitimitatea” românilor în Transilvania, idei exprimate în *Lexiconul de la Buda* (*Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*, 1825). Ulterior însă, Schuller avea să arate o schimbare radicală a atitudinii sale față de români, mai ales după perioada refugiului său la București (1849)³. Schimbarea se vede deja într-un volum în care a inclus traduceri de „poezii și proverbe românești” (*Aus der Walachei. Rumänische Gedichte und Sprichwörter*, Hermannstadt, 1851). A urmat un volum „despre unele remarcabile legende populare ale românilor” (*Über einige merkwürdige Volkssagen der Rumänen*, Hermannstadt, 1857) la care s-au adăugat lucrări privitoare la balade și colinde românești. Pe linia respectivă, lucrarea sa de bază a fost însă volumul de „cântece populare românești, traduse metric și explicate” (*Rumänische Volkslieder, metrisch übersetzt und erläutert*, Hermannstadt, 1859), volum căruia i se va acorda o atenție specială mai jos.

Introducerea lui Schuller la volumul menționat mai sus merită atenție nu doar pentru că potrivit acesteia românii sunt considerați a fi printre „cei mai vechi

² Pe pagina de titlu a respectivului volum, autorul se prezintă ca „Johann Karl Schuller, profesor la Gimnaziul Evanghelic din Hermannstadt și membru de onoare al Societății Berlineze pentru Limba Germană”, societate căreia Schuller îi și dedică volumul.

³ În ultimul aliniat al introducerii la susmenționatul volum din 1859, Schuller menționează căscrierea unei asemenea lucrări a fost imaginată într-o perioadă în care „nefericite tulburări din patria sa (*traurige Wirren seines Vaterlandes*) l-au făcut pe autor să petreacă mai multe luni la București”.

locuitori ai ținuturilor în care se găsesc ei și în ziua de azi” (Schuller 1859: iv)⁴. De apreciat sunt și noțiunile teoretice (numeroase și detaliate pentru vremea aceea) pe care le prezintă autorul în respectiva introducere. Schuller nu mai abordează folclorul doar în lumina entuziasmului romantic al lui Herder, ci pe baza unei metodologii care deja anunța etnografia comparată, fundamentată științific.

Și în prezent, Johann Gottfried von Herder (1744-1803) încă este considerat a fi fost primul mare promotor al culegerii și studierii creațiilor folclorice. Cronologic, este de observat că Schuller s-a născut cu jumătate de secol după Herder, iar în intervalul respectiv au fost publicate numeroase culegeri de folclor al unor popoare europene. Mai ales pe baza materialelor pe care le-a adunat îndeosebi la București, Schuller avea să elaboreze lucrările sale privitoare la folclorul românesc, în „explicarea” căruia el a folosit, pentru comparație, culegeri de folclor publicate în diverse țări europene. Unele dintre acele culegeri (conținând folclor sârbesc, german, suedez, lituanian, respectiv vest-slav) sunt menționate într-o cuprinzătoare notă de subsol de lapagina ii a introducerii la volumul Schuller din 1859. Din respectiva introducere, merită tradus un cuprinzător pasaj (1859: ii-iii) din care reies unele dintre motivele pentru care Schuller s-a simțit atras de folclorul românilor:

Dacă în cadrul acestui domeniu cu o bogată literatură, în care sunt practic reprezentate toate popoarele Europei, poporul românilor sau valahilor a fost mult timp absent, motivul nu ar fi nici că respectivul popor ar dovedi sărăcie în domeniul poeziilor folclorice (*Volksdichtungen*), nici că cele pe care le au românii ar fi lipsite de valoare, ci e vorba de circumstanțe pur întâmplătoare, care nu sunt de discutat aici. Românii sunt de fapt un popor stihuitor și viersuitor (*ein dichtendes und singendes Volk*); cine trăiește printre ei are zilnice ocazii să se convingă cât de ușor și de repede exprimarea fiecărui simțământ devine cântec⁵.

Schuller adaugă imediat că remarcabila creativitate a românilor se sprijină pe „însușiri naturale”, ca și pe o „limbă frumos sunătoare”, al cărei „belșug de rime” (*Reichtum an Reimen*) îi pune însă mari probleme traducătorului (un aspect la care voi reveni mai jos).

Nu se poate spune că Schuller a fost propriu-zis culegător de folclor românesc. Însă, așa cum știa despre realizările culegătorilor de folclor din diverse țări europene, cunoscute i-au fost și realizările celor care au cules (sau, unii, au și tradus) folclor românesc, după cum se menționează atât în textul, cât și în notele volumului amintit anterior. Menționați sunt mai întâi (la p. vi) frații Arthur și Albert Schott, cu volumul lor de „basmе valаhe” (*Walahische Märchen*, Tübingen, 1843)⁶, apoi Gheorghe Asachi cu a sa *Culegere de poezii*

⁴ Asta nu înseamnă că Schuller nu a continuat să arate o atitudine critică față de anumite idei exagerate ale Școlii Ardelene (vezi, mai ales, la pagina v a introducerii volumului din 1859). De exemplu, el respinge, îndreptățit, „ideea bizară” potrivit căreia romanii ar fi „golit” Dacia de autohtoni, care ar fi fost apoi totalmente înlocuiți de către coloniști romani.

⁵ Menționez aici că, în articolul de față, toate traducerile de sintagme, titluri și pasaje din germană în română îmi aparțin (A.M.).

⁶ Respectivul volum al fraților Schott avea să apară în traducere românească (adnotată și prefată de Viorica Nișcov) abia în 2003.

(Iași, 1854), cuprinzând și unele traduceri în franceză⁷. Ecouri ale perioadei bucureștene a lui Schuller se văd și în menționarea de către el a unor nume de literați români interesați de folclor, printre care Anton Pann, Grigore Alexandrescu și Cezar Bolliac⁸. Pe lângă aceia, Schuller face referire la autori străini care au tradus poezii folclorice românești, de remarcat fiind germanul Wilhelm von Kotzebue (diplomat aflat în slujba țarului Rusiei), englezul Henry Stanley și maghiarul Ács Károly, la care se adaugă un contemporan sasal lui Schuller, anume S. Möckesch (cu o culegere intitulată *Römische Dichtungen*, publicată la Sibiu în 1851).

Dintre scriitorii români de care Schuller a avut cunoștință, de cea mai înaltă considerație din partea lui s-a bucurat Vasile Alecsandri, considerat a avea cele mai înalte merite în culegerea de folclor poetic românesc. Schuller (1859: xvi) citează din culegerea de „poesii populare” publicată de Alecsandri la Iași (1853-54). Din respectiva culegere, traducătorul sibian a selectat cea mai mare parte dintre textele folclorice românești pe care le-a transpus în germană. Iar unele „vechi cântece populare românești” (având „conținut cu precădere erotic”) au fost selectate de Schuller din volumul *Spitalul amorului* al lui Anton Pann, titlul volumului respectiv fiind tradus ca *Liebesspital* – cf. Schuller 1859: xviii. La aceeași pagină, Schuller se referă și la „cea mai recentă culegere”, datorată bănețeanului A. M. Marienescu (*Poesia popurală*, Pesta, 1859)⁹. Într-o notă de subsol, Schuller îi reproșează respectivului folclorist faptul că a înlocuit unele cuvinte neaoșe românești prin neologisme, însă învățatul sibian (care, să nu uităm, avea și o pregătire superioară ca istoric) s-a arătat foarte interesat de ciclul de balade mitico-istorice privitoare la Ioan Corvin, incluse în culegerea lui Marienescu (cf. Schuller 1859: xi-xii).

Fundalul istoric pare să-l fi atras pe Schuller și în cazul baladei despre Meșterul Manole, pe care Alecsandri a publicat-o sub titlul *Monastirea Argeșului*¹⁰. În aceeași introducere (Schuller 1859: xii), Schuller scoate în evidență latura mitică¹¹ a legendei lui Manole și, de asemenea, consideră că valoarea poetică a baladei o face să poată concura „cu cele mai frumoase creații ale poeziei folclorice” (*mit den allerschönsten Schöpfungen der Volkspoesie*). Însă traducătorul sibian s-a documentat și cu privire la posibilitatea reflectării

⁷ Printre altele, cu privire la legendele românești versificate de Asachi, Schuller exprimă destulă neîncredere (pp. vii-viii) față de posibilitatea vreunei legături reale între denumirea Daciei și legenda Dochiei de la „Muntele Pion” (adică Ceahlău).

⁸ Este evident că autorii români citați de Schuller i-au devenit cunoscuți acestuia prin intermediul unor lucrări ale lor publicate în scrieri chirilice. Așa se face că numele unora dintre ei sunt redată de Schuller ca *Asaki*, *Alexandresku* și *Boliak* (iar *Alecsandri* apare peste tot ca *Alexandri*).

⁹ Cu privire la Marienescu, vezi https://en.wikipedia.org/wiki/Atanasie_Marian_Marienescu.

¹⁰ Varianta Alecsandri (pe care am consultat-o și în vederea comentariilor privitoare la traducerea lui Schuller) a fost inclusă într-o mai recentă culegere de „balade populare românești”, cea editată de O. Păun (1984). Nu putem decât să regretăm că Schuller n-a apucat să cunoască și varianta (mai autentic-folclorică) redată sub titlul *Meșterul Manole* în colecția capitală de „poezii populare române” publicată de G. Dem. Teodorescu în 1885 (deci cu exact două decenii după încetarea din viață a lui Schuller).

¹¹ Acea latură (alături de cea metafizică) avea să fie analizată de Mircea Eliade în *Comentarii la legenda Meșterului Manole*, studiu publicat în 1943 și mai recent inclus în volumul antologic Eliade 2007, editat de Magda Ursache și Petru Ursache.

unor fapte istorice reale în balada privitoare la vestita mănăstire de pe Argeș. În această privință sunt de remarcat datele despre „Monastirea Argeșului” (*Kloster Argisch*) incluse într-o consistentă notă finală a volumului din 1859 (1859: 110-112). Ca intelectual solid ancorat în viața culturală a imperiului austriac, Schuller avea cunoștință de imagini ale mănăstirii de la Curtea de Argeș din fotografiile realizate de contele Coronini, cel „cu înclinații artistice” (*der kunstsinnige Graf Coronini*)¹². Iar detalii despre Negru Vodă (Radu Negru), ca presupus ctitor al mănăstirii argeșene, a aflat Schuller dintr-o „descriere a Moldovei și Valahiei” datorată lui J. F. Neugebauer (*Beschreibung der Moldau und Walachei*, Berlin, 1854). În ce privește legenda lui Manole, amănunte despre creații folclorice cu subiect asemănător a aflat Schuller de la „episcopul Șaguna (*Schaguna*) al bisericii greco-orientale” de la Sibiu. Probabil tot pe baza informațiilor primite de la Mitropolitul Andrei Șaguna, în finalul notei în discuție (1859: 112) Schuller menționează și unele speculații privitoare la Manole ca posibil personaj istoric, de origine italiană, sau „moesiană”, sau constantinopolitană.

În ce privește vocabularul, în traducerea sa Schuller îi pomenește doar pe „meșterii zidari” (*Maurermeister*), dar nu și pe calfe (chiar dacă și pentru aceștia există termen special în germană, anume *Geselle*). Este în schimb de admirat echivalarea formulei „care-i și întrece” (referitoare la Manole) prin concentrata formulă *Aller Meister Meister* (literal, „meșterul tuturor meșterilor”). Tot în prima parte a textului, până la întâlnirea cu ciobănașul „din fluier doinaș”, este de remarcat și includerea în traducere a unor termeni cu forme care le redau pe cele originale românești. Astfel *Negru-vodă* (din varianta Alecsandri) este redat ca *Wode Negru*¹³, iar melodiile interpretate la fluier de către ciobănaș (*Hirtenjunge*) sunt redată ca *Doinas*, adică prin termenul original românesc, plus o desinență de plural germană.

Pe baza traducerii legendei lui Manole, se poate înțelege ce a intenționat să transmită Schuller prin subtitlul său privitor la „traducere metrică și explicativă”. Exemplele ilustrative de mai jos demonstrează că traducătorul sibian s-a străduit (și a reușit în mare măsură) să redea trăsăturile specifice prozodiei celui mai arhaic tip de baladă românească. Prozodia respectivă implică dominanța metrului trohaic (picior bisilabic format dintr-o silabă accentuată urmată de una neaccentuată – cf. *Iată vîn în căle*, din *Miorița*)¹⁴, a cupletului rimat și a versurilor cu lungime de 5-6 silabe. Troheul îi era cunoscut lui Schuller, având în vedere că, în limba germană (ca și în celelalte limbi germanice), este dominant accentul pe prima silabă a cuvintelor. Dar vom vedea și că „belșugul de rime” al limbii române i-a pus probleme lui Schuller, astfel încât el a fost nevoit,

¹² Contele Johann Baptist Coronini von Cronberg, în postura sa de colonel în armata imperială, a vizitat respectiva zidire medievală cu ocazia „recentei ocupări a Principatelor Dunărene de către trupele austriece” (după cum aflăm din aceeași notă finală a lui Schuller).

¹³ În schimb, în secvențele în care pentru personajul respectiv este folosit titlul de *domn*, acesta a fost tradus prin germanul *Fürst* ‘principe’, precum în versurile *Ja mein Fürst, o ja! Wohl im gehen sah/ Eine Mauer einsam ich* (care redau răspunsul ciobănașului: „Ba, doamne, -am văzut,/ Pe unde-am trecut,/ Un zid părăsit...”).

¹⁴ O altă valoroasă traducere, inclusă și ea în volumul Schuller 1859, este cea a baladei *Miorița*. Într-un viitor articol voi da amănunte și cu privire la acea traducere.

în mod repetat, să renunțe la realizarea unor cuplete rimate. Primele șapte versuri ale traducerii lui Schuller (*Kloster Argisch*) ar sugera că traducătorul reușește să redea ritmul, dar nu găsește și suficiente rime care să le echivaleze pe cele ale originalului. Cupletele rimate apar abia în secvența în care (conform originalului), calfele și zidarii conduși de Manole (*Manoli* în varianta Alecsandri)¹⁵ merg să afle „loc de monastire”, secvență transpusă în traducere prin următoarele două cuplete rimate: *Alle zehn, am Strome/ Zu des Klosters Dome/ Einen Platz zu finden,/ Ihren Ruhm zu gründen*.

Mai e de spus și că, foarte probabil deoarece cuvintele germane sunt de regulă mai lungi decât cele românești, Schuller a depășit adesea limita de 5-6 silabe specifică versurilor din textul original. De exemplu, importanta secvență referitoare la momentul în care, în zori de zi, Manole își vede „soțioara” venind („Când, vai, ce zărea?/ Cine că venea?/ Soțioara lui,/ Floarea câmpului”) este tradusă printr-un cuplet cu versuri de câte cinci silabe, urmat însă de un cuplet cu versuri de câte șapte silabe. Însă tocmai acel cuplet, cu toată ușoara îndepărtare semantică (și prozodică) față de original, conține o frumoasă portretizarea personajului: *Seine Frau, die junge Frau/ Königin der Blumenau* (literal, „A lui tânără soție,/ Crăiasă a luncii în floare”).

Este destul de evident că Schuller, ca vorbitor de germană, preferă versurile de șapte silabe¹⁶. Voi exemplifica prin secvența care, în versuri cu o metrică impecabilă, este descrisă „ploaia cu spume” (care nu reușește s-o oprească din drum pe Ana lui Manole):

Gott erbarmt sich: auf sein Flehn,
Lässt er alles gleich geschehn;
Sammelt Wolkenmassen dicht,
Und verhüllt der Sonne Licht,
Und im schaumgefüllten Fluss
Stürzt herab ein Regenguss...

Secvența respectivă are o sonoritate care i-ar fi făcut cinste oricărui poet de limbă germană din vremea lui Schuller.

Exemplele ilustrative și comentariile de mai sus reprezintă dovezi în favoarea remarcabilelor calități ale lui Schuller ca traducător. Lucrarea de față s-a concentrat cu precădere asupra traducerii „metrice și explicative” a baladei lui Manole, pe care Schuller a inclus-o (cu destule note adiacente) în volumul său din 1859. Chiar și numai prin acel volum, Schuller s-ar situa pe un loc de frunte printre literații străini care au făcut cunoscute, peste hotare, unele dintre cele mai

¹⁵ Dacă în varianta Alecsandri trisilabicul *Manoli*, este uneori înlocuit de hipocoristicul *Manea* (bisilabic-trohaic), Schuller recurge uneori (tot din motive de metrică) la prescurtarea *Manoll*, în loc de *Manolle* (vezi, de exemplu, versurile *Und Manoll, der zehnte,/ Aller Meister Meister*, care traduc originalele „Și Manoli – zece,/ Care-i și întrece”). Cu privire la antroponimele din baladă, este de observat că, în varianta Alecsandri, soția lui Manole (pe care acesta și-o prezintă ca „mândra”), apare și cu un nume propriu, anume *Ana* (pe când în varianta Teodorescu ea se numește *Caplea*). În mod curios, în traducerea lui Schuller la eroicul personaj feminin se face referire doar prin apelativele *Frau* (soție, nevastă, doamnă) și *Gattin* (soție, nevastă), deși, din punct de vedere metric, *Ana* ar fi fost perfect încadrabil în orice vers trohaic.

¹⁶ O asemenea metrică (picior trohaic, în cuplete rimate, cu versuri de șapte-opt silabe) ar fi similară celei specifice baladelor haiducești ale românilor (de exemplu, *Corbea*, sau *Toma Alimoș*).

reprezentative creații folclorice românești. Schuller se înscrie de fapt într-o semnificativă succesiune de învățați sași transilvăneni care au scris despre cultura tradițională a românilor. Este destul să amintim aici că un reprezentant al generației de după Schuller, Adolf Schullerus¹⁷, avea să abordeze folclorul românesc într-o perspectivă comparativ-etnologică de cel mai înalt nivel.

BIBLIOGRAFIE

- Eliade 2007: Mircea Eliade, *Meșterul Manole – Studii de etnologie și mitologie*, ed. Magda Ursache și Petru Ursache, Cluj-Napoca, Eikon.
- Papadima 1968: Ovidiu Papadima, *Literatura populară română*, București, Editura pentru Literatură.
- Pop & Bolovan 2013: Ioan-Aurel Pop & Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Eikon.
- Păun 1984: Octav Păun (ed.), *Balade populare românești*, București, Editura Ion Creangă.
- Schott & Schott 2003: Arthur Schott & Albert Schott, *Basme Valahe*, trad., pref. și note de Viorica Nișcov, Iași, Polirom.
- Schuller 1859: Johann Karl Schuller, *Romänische Volkslieder – Metrisch übersetzt, und erläutert*, Hermannstadt, Steinhaussen.
- Teodorescu 1985: G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române* (vol. I-III), ed. G. Antofi, pref. de O. Papadima, București, Minerva.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Atanasie_Marian_Marienescu, accesat la 3 iulie 2024.
- <https://www.deutsche-biographie.de/sfz79343.html>, accesat la 23 iunie 2024.

¹⁷ Adolf Schullerus s-a născut (la Făgăraș, tot ca vlăstar de preot luteran) în 1864, deci la un an după încetarea din viață a lui Schuller. La remarcabilele realizări ale lui Schullerus s-a referit Ovidiu Papadima, în cuprinzătorul studiu „Adolf Schullerus și folclorul românesc” (inclus în volumul din 1968 – vezi lista bibliografică).